

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної педагогіки і психології
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота

на тему: «**ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ФОРМ РОБОТИ З ДІТЬМИ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯ
МОВЛЕННЯ**»

Виконала:

магістрантка 2 курсу групи KorL2-M19z

спеціальності 016 Спеціальна освіта

Пилипчук Олена Павлівна

Науковий керівник:

Опалюк О.М., кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:

м. Кам'янець-Подільський – 2020р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1. Особливості розвитку лексичної складової мовлення у дітей дошкільного віку з типовим розвитком мовленням.....	7
1.2. Особливості розвитку лексичної складової мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення	16
1.3. Використання ігрових прийомів для корекції загального недорозвинення мовлення у дітей дошкільного віку	24
РОЗДІЛ 2 ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ОЦІНКА ЛЕКСИЧНОГО БОКУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ.....	35
2.1. Характеристика методики дослідження лексичного боку мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення	35
2.2. Аналіз результатів дослідження	50
РОЗДІЛ 3 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО БОКУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ ШЛЯХОМ ЗАСТОСУВАННЯ ІГРОВИХ ФОРМ РОБОТИ.....	66
3.1. Характеристика методики формування лексичного боку мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення шляхом застосування ігрових форм роботи	66
3.2. Ефективність застосування ігрових форм роботи з метою формування словника у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення	75
ВИСНОВКИ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ.....	94

ВСТУП

Актуальність теми. Дошкільний вік – найбільш сприятливий період для розвитку навичок мовленнєвого спілкування дітей, розвитку мовлення в тісному взаємозв'язку з розвитком мислення, усвідомлення себе і навколишнього світу. Це важливий період, в якому закладаються всі основні особливості особистості і визначається якість подальшого фізичного і психічного розвитку дитини. У дошкільному віці відбувається найбільш інтенсивний розвиток мовлення.

Дошкільна освіта – це дуже важливий процес, в ході якого дитина вчиться долати труднощі. Дошкільна освіта відіграє велику роль в соціалізації дітей.

Ключова роль дошкільної освіти полягає в створенні умов для формування гармонійної, духовно багатой, фізично здорової, розвиненої особистості, що володіє естетичною свідомістю, творчими здібностями до індивідуального самовираження через творчу діяльність.

В останні роки різко збільшилася кількість дітей з мовленнєвими порушеннями, особливо кількість дошкільнят із загальним недорозвиненням мовлення (надалі ЗНМ). Дана категорія дітей відчуває труднощі у процесі засвоєнні усіх компонентів мовлення, а саме: фонетики, фонематики, лексики, граматики і зв'язного мовлення. Відзначимо, що число збільшення дітей з мовленнєвими порушеннями є результатом різних несприятливих факторів, таких як: збільшення кількості різних патологій і захворювань, які впливають на психічний розвиток дитини і її здоров'я, нестабільність в соціальному середовищі, забруднення екології, велика кількість пологових травм і післяпологових ускладнень.

За результатами аналізу наукової літератури ми бачимо, що у дітей із ЗНМ спостерігаються труднощі в навчанні, пов'язані з недостатністю вищих психічних функцій: мовлення, мислення, уваги, пам'яті, сприйняття тощо.

Так як дошкільний вік є найбільш сензитивним для розвитку лексики і граматики у дітей, то всі мовленнєві порушення, в тому числі і при ЗНМ, взаємопов'язані один з одним, і якщо вчасно не подолати одне порушення, то воно призведе до іншого.

Саме тому в дошкільному віці варто використовувати ігрові форми роботи з дітьми із ЗНМ, так як ігрова діяльність це основний вид діяльності даної вікової групи і в процесі гри краще засвоюються відповідні навички та вміння.

Проблемою розвитку лексичного боку мовлення у дітей займалися вітчизняні дослідники: М. Алексєєва, А. Гвоздьов, О. Грибова, О. Громов, Р. Лалаєва, Н. Серебрякова, В. Яшина, та ін., проте вона займає найважливіше місце в сучасній логопедії. А питання про методику розвитку лексичної сторони мовлення стає одним з найактуальніших.

Проблема використання ігрових методів при навчанні дошкільнят, в тому числі і корекційному, вивчалася багатьма видатними вченими, такими як: О. Белова, Ф. Блехер, М. Богуславська, Л. Виготський, Н. Гаврилова, Д. Ельконін, А. Запорожець, О. Іваницька, С. Конопляста, А. Леонтєв, А. Люблінська, О. Мілевська, С. Рубінштейн, Т. Сак, А. Сорокіна, Є. Тихєєва, О. Ткач, О. Удальцова, А. Усова, М. Шеремет та ін.

Мета роботи: перевірити особливості використання ігрових форм роботи з дітьми дошкільного віку із ЗНМ в умовах логопедичної групи ЗДО.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити наступні **завдання:**

1. Проаналізувати науково-методичну літературу.
2. Розкрити закономірності розвитку лексичної складової мовлення у дітей дошкільного віку із ЗНМ, визначити сутність поняття "загальне недорозвинення мовлення".
3. Виявити й охарактеризувати особливості використання ігрових прийомів для корекції загального недорозвинення мовлення у дітей дошкільного віку.

4. Провести психолого-педагогічну оцінку лексичного боку мовлення у дітей дошкільного віку із ЗНМ.

5. Розробити методику для покращення лексичного боку мовлення у дітей дошкільного віку із ЗНМ шляхом застосування ігрових форм роботи в умовах ЗДО та проаналізувати ефективність пропонованої методики і зробити відповідні висновки.

Об'єкт дослідження: діти дошкільного віку із ЗНМ.

Предмет дослідження: використання ігрових форм роботи з дітьми дошкільного віку із ЗНМ.

Методи дослідження. Теоретичні: теоретичний аналіз й синтез зарубіжного й вітчизняного досвіду для обґрунтування теоретичних положень з проблеми дослідження лексичної складової мовлення у дітей дошкільного віку з типовим розвитком мовлення та із ЗНМ; емпіричні: пряме й опосередковане спостереження, експериментальне дослідження з метою оцінки впливу ігрових форм роботи на формування лексичного боку мовлення у дітей дошкільного віку із ЗНМ в умовах ЗДО.

Теоретичне значення: узагальнено та структуровано накопичений теоретичний матеріал з проблеми дослідження.

Практичне значення даного дослідження полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використані в практичній роботі логопеда ЗДО та батьками, що виховують дітей з порушеннями мовлення.

Експериментальна база. Експериментальне дослідження здійснювалося впродовж 2019-2020 рр. на базі ДНЗ №7 "Барвінок" та ДНЗ №4 "Дзвіночок" Калинівської міської ради, Вінницької області.

Експериментальна вибірка: в дослідженні брали участь 40 дітей з них 20 осіб – вихованці логопедичної групи із ЗНМ (характеристика стану мовленнєвого розвитку взята з логопедичних карток молодших школярів з порушеннями мовлення) та 20 осіб – вихованці загальнорозвиваючої групи з типовим розвитком мовлення. Вік респондентів 5-6 років.

Апробація результатів дослідження. Матеріали роботи висвітлені на звітній науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Основні теоретичні положення відображені в одноосібній публікації "Використання ігрових прийомів для корекції загального недорозвинення мовлення у дітей дошкільного віку".

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, 3 розділів, списку використаних джерел (49 найменувань), додатків. Повний текст роботи складає 92 сторінки.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє сформулювати наступні висновки:

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з'ясовано, що онтогенез дитячого мовлення інтерпретується як процес опанування способів мовленнєвої діяльності (мовних знаків, їхніх значень, закономірностей організації тощо); засобів мовленнєвої діяльності, тобто знакових операцій у процесі розуміння та породження мовлення. Таким чином, дитина опановує мовленнєві навички, мовленнєву діяльність.

2. Здійснений аналіз вітчизняних й зарубіжних літературних джерел дає можливість говорити, що загальне недорозвинення мовлення характеризується обмеженістю словникового запасу, різкою розбіжністю обсягу активного і пасивного словника, неточним вживанням слів, численними вербальними парафазіями, не сформованістю семантичних полів, труднощами актуалізації словника.

Процес засвоєння лексики дітьми з ЗНМ на відміну від дітей з типовим мовленнєвим розвитком протікає в уповільненому темпі.

3. Теоретично з'ясовано, що ігри мають багато функцій: активізують процес корекції мовлення, виховують інтерес і уважність дітей, розвивають здібності, вводять дітей в життєві ситуації, вчать їх діяти за правилами, розвивають допитливість, закріплюють вміння.

Діти із ЗНМ, для закріплення отриманих мовленнєвих навичок, потребують більшої кількості повторень і для того, щоб зберегти у дитини інтерес, необхідно використовувати різноманітні ігри та ігрові ситуації. Так як дитина в дошкільному віці не може вчитися на вимогу дорослого, вона здатна запам'ятовувати і засвоювати тільки те, що потрібно їй самій в чому вона відчуває практичну необхідність. Така необхідність природно виникає в цікавій і захоплюючій грі. Як правило, будь-яка дидактична гра вирішує комплекс завдань і будь-яке з них можна використовувати з метою корекції

мовленнєвих порушень, варто тільки попросити дитину озвучувати свої дії, тобто розповідати, що вона робить.

4. Для емпіричного дослідження стану мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку із ЗНМ було використано ряд завдань спрямованих на визначення рівнів мовленнєвого розвитку у дітей дошкільного віку із ЗНМ і порівняння з мовленнєвим розвитком дітей з типовим розвитком мовлення.

5. На основі аналізу різних наукових джерел було визначено доцільність використання наочних, словесних та ігрових методів для розвитку мовлення дошкільників з ЗНМ. Визначено, що дуже ефективним методом активізації мовленнєвої діяльності в дошкільників з ЗНМ являється використання ігрових форм роботи з метою формування словника дошкільників з порушеннями мовлення. Враховуючи це було запропоновано методику формування лексичного боку мовлення у дітей дошкільного віку із ЗНМ шляхом застосування ігрових форм роботи.

6. На формувальному етапі нашого дослідження перевірялась ефективність застосування ігрових форм роботи з метою формування словника у дітей дошкільного віку із ЗНМ. Результати формувального етапу підтверджують ефективність запропонованої методики, зокрема:

- на формувальному етапі дослідження серед дітей з ЗНМ середній рівень розвитку мовлення зафіксовано у 30% малюків, порівняно з 0% на констатуючому етапі;

- діти меншою мірою стали користуватись простими конструкціями речень, а стали подекуди використовувати речення середньої складності. Їхні висловлювання не обмежувалися перерахуванням предметів й дій, що ними сприймаються, були помічені спроби описати ці предмети чи порівняти їх з чимось;

- діти на формувальному етапі почали виявляти активність та ініціативність під час спілкування (особливо під час гри). Було помічено інтерес до завдань, проте інтонаційно невиразне мовлення все ще на низькому рівні.

- на формувальному етапі дослідження рівень нижче низького серед дітей з ЗНМ визначено не було, що порівняно з констатуючим етапом свідчить про позитивну динаміку в розвитку мовлення дошкільнят.

Отже, експериментально було встановлено, що рівень мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку (5-6 років) із ЗНМ після використання ігрових форм роботи з метою формування словника показує позитивну динаміку, проте все ще відстає від мовленнєвого розвитку дошкільників з типовим мовленнєвим розвитком. Зазначимо, що серед дітей з типовим мовленнєвим розвитком також помічено позитивні зміни мовлення після застосування ігрової корекційної програми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аркин Е. А. Ребенок в дошкольные годы. Москва: Владос, 2013. 233 с.
2. Артеменко О. Н., Любавина Е. С. Особенности развития лексической стороны речи у детей с общим недоразвитием речи III уровня. *Материалы VII Международной студенческой научной конференции «Студенческий научный форум»*. URL: <http://scienceforum.ru/2015/article/2015012322>
3. Богуш А. М. Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників. Мовленнєві ігри, ситуації, вправи : навч.-метод. посіб. Київ: Слово, 2008. 187 с.
4. Выготский Л. С. Мышление и речь. Москва: Лабиринт, 2009. 352 с.
5. Выготский Л. С. Проблемы дефектологии. Москва: Просвещение, 1995. 126 с.
6. Гаврилова Н.С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: монографія. Кам'янець-Подільський: Друк-Сервіс, 2011. 200 с.
7. Гаврилова Н.С. Вплив недорозвитку кінестетичного праксису на формування у дітей вимови фонем. *Вісник Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка* : Корекційна педагогіка і психологія. Кам'янець-Подільський, 2009. Вип. II. С. 23-36.
8. Гвоздев А. Н. Вопросы изучения детской речи. Москва: Детство-Пресс, 2011. 160 с.
9. Жукова Н. С., Мастюкова Е. М., Филичева Т. Б. Логопедия. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников: книга для логопеда. Москва: Изд-во: КнигоМир, 2011. 320 с.
10. Инфоурок › Логопедия › Другие методич. материалы › «Методы и приемы активизации речевого развития детей с ЗРР». URL:

<https://infourok.ru/metodi-i-priemi-aktivizacii-rechevogo-razvitiya-detey-s-zrr-3201872.html>

11. Карпова С. Н., Колобова И. Н. Особенности ориентировки на слово у детей. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1978. 168 с.
12. Кондукова С. В., Базима Н. В. Особливості застосування гри в системі дошкільного сенсорного виховання дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Корекційна педагогіка* : Вісн. укр. асоціації корекц. педагогів. 2015. №1. С. 15–21.
13. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія: навч. посіб. / за ред. М.К. Шеремет. Київ: Знання, 2010. 293 с.
14. Лалаева Р. И., Серебрякова Н. В. Формирование правильной разговорной речи у дошкольников. Ростов н/Д: Феникс, 2014. 224 с.
15. Лалаева Р. И., Серебрякова Н. В., Зорина С. В. Нарушения речи и их коррекция у детей с задержкой психического развития: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2014. 303 с.
16. Леонтьев А. А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии. Москва: НПО «МОДЭК», 2011. 448 с.
17. Лепеха Л. П., Городиська М. Б. Логопедичні ігри в корекційній роботі з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення. Львів-Дрогобич: Посвіт, 2014. 76 с
18. Логопедия. Основы теории и практики / сост. Н. С. Жукова, Е. М. Мастюкова, Т. Б. Филичева. Москва: Эксмо, 2011. 288 с.
19. Логопедія : підруч. 3-тє вид., переробл. та доп. / за ред. М. К. Шеремет. Київ: Видав. Дім «Слово», 2014. 672 с.
20. Лопатина Л. В., Серебрякова Н. В. Преодоление речевых нарушений у дошкольников. СПб.: «СОЮЗ», 2013. 192 с.
21. Лопатина Л. В., Серебрякова Н. В. Преодоление речевых нарушений у дошкольников (коррекция стертой дизартрии): учеб. пособие. СПб.: Изд-во «СОЮЗ», 2000. 192 с.

22. Молошна І. А. Ласточкіна О. В. Особливості розвитку лексико-граматичної сторони мовлення із загальним недорозвитком мовлення. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації* : матеріали V Всеукр. заоч. наук.-практ. конф. (5 квіт. 2016 р., м. Суми). Суми, 2016. С. 119–123.
23. Нищева Н. В. Программа коррекционно-развивающей работы в логопедической группе детского сада для детей с ОНР (с 4 до 7 лет). СПб: Детство-Пресс, 2009. 352 с.
24. Олефір О. І. Особливості лексико-граматичної складової мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення. *Витоки педагогічної майстерності* : зб. наук. праць / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка; гол. ред. М. І. Степаненко. Полтава, 2018. Вип. 22. С. 153–157.
25. Павлова И. Ю. Развитие и обогащение лексики у детей дошкольного возраста. *Педагогическое мастерство*: материалы Междунар. науч. конф. Москва, 2012. С. 212–215. URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/22/1934/>
26. Павлова Ю. И. Дидактический синквейн как средство коррекционного обучения дошкольников с общим недоразвитием речи. *Молодой ученый*. 2016. № 13. С. 837–839.
27. Пляцок А. О., Олійник В. В. Використання технології «лепбук» в роботі з дошкільниками : навч.-метод. посіб. Вінниця: КУ«ММК», 2017. 45 с.
28. Подласый В. П. Педагогика начальной школы. Москва: Владос, 2000. 400 с.
29. Раева А. К. Развитие лексической стороны речи у дошкольников с общим недоразвитием речи. *Альтернант - 2017* : материалы VII Междунар. науч.-практ. Интернет-конф. молодых исследователей. Гродно, 2017. URL: <https://elib.grsu.by/doc/22037>
30. Рібцун Ю. В. До проблеми вивчення порушень мовленнєвого розвитку молодших дошкільників із ЗНМ. *Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф.* (23–24 листоп. 2005 р.). Київ, 2005. С. 78–81.

31. Рібцун Ю. В. Формування лексичної складової імпресивного мовлення молодших дошкільників із ЗНМ. *Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка*. Сер. Соц.-пед. 2011. Вип. 17(2). С. 294–301. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2011_17\(2\)__38](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2011_17(2)__38)
32. Савченко А. Я. Дидактика начальной школы. Киев: Абрис, 1997. 416 с.
33. Сайко Х. Я., Шаблінська Ю. В. Особливості застосування гри в системі формування лексичної компетентності дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Молодий вчений*. 2017. № 3, ч. 3. С. 466–469.
34. Самышкина Г. С., Сычева Э. В. «Через игру - я всё пойму!» (использование игровых технологий в развитии словаря). URL: <https://urok.1sept.ru/статьи/670286/>.
35. Седнева В. О. Основы коррекционной работы с учнями, які мають особливості психофізичного розвитку : метод. реком. Миколаїв : ОППО, 2011. 36 с.
36. Соботович Е. Ф. Речевое недоразвитие у детей и пути его коррекции : учеб. пособие для студентов. Москва: Классика Стиль, 2003. 160 с.
37. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ: програм.-метод. комплекс / за ред. Є. Ф. Соботович. Київ: Актуальна освіта, 2007. 120 с.
38. Трофименко Л. І. Теоретичні засади дослідження лексичної сторони мовлення у дошкільників в умовах нормального та порушеного онтогенезу. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2013. Вип. 4(1). С. 85–95. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ooor_2013_4\(1\)__13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ooor_2013_4(1)__13)
39. Туманова Т. В. Формирование звукопроизношения у дошкольников : учеб.-метод. пособие для логопедов и воспитателей дет. садов / под ред. Т. Б. Филичевой. Москва: Изд-во ГНОМ и Д, 2001. 48 с.

40. Уфимцева Н. В. Опыт экспериментального исследования развития словесного значения. *Психолингвистические проблемы семантики*. Москва, 1983. С. 140–180.

41. Ушакова О. С. Развитие речи дошкольников как необходимое условие успешного личностного развития : лекции 5–8. Москва: Пед. ун-т «Первое сентября», 2010. 80 с.

42. Филичева Т. Б., Соболева А. Р. Развитие речи дошкольника : метод. пособие. Екатеринбург: Изд-во «АРГО», 2006. 80 с.

43. Хватцев М. Е. Логопедия : кн. для преподавателей и студ. пед. вузов / под науч. ред. Р. И. Лалаевой, С. Н. Шаховской. Москва: ВЛАДОС, 2009. – 390 с.

44. Цейтлин С. Н. Язык и ребенок: лингвистика детской речи : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Гуманитар. издат. центр ВЛАДОС, 2000. 240 с.

45. Черемухина Г. А., Шахнарович А. М. Детское словотворчество и синтаксическая теория словообразования. *Психолингвистические проблемы общения и обучения языку*. Москва, 1975. С. 92–103.

46. Чернигова Л. П. Использование комплексно – игровых методов в коррекционно – логопедической работе с детьми дошкольного возраста в условиях ГУСО ЦПППН «Доверие». URL: <http://chita-doverie.ru/ispolzovanie-kompleksno-igrovux-metodov-v-korrekcionno-logopedicheskoy-rabote-s-detmi-doshkolnogo-vozrasta-v-usloviyax-guso-cpppn-doverie/>

47. Шахнарович А. М. Избранные статьи. *Проблемы экспериментальной лингвистики и онтогенеза речи: к 60-летию А. М. Шахнаровича*. Москва, 2004. С. 9–42.

48. Шахнарович А. М., Сорокин Ю. А., Тарасов Е. Ф. Теоретические и прикладные проблемы речевого общения. *Психолингвистические проблемы овладения общением в онтогенезе*. 2-е изд. Москва: КД «ЛИБРОКОМ», 2009. 480 с.

49. Эльконин Д. Б. Развитие устной и письменной речи учащихся / под ред. В. В. Давыдова, Т. А. Нежновой. Москва: ИНТОР, 2008. 112 с.